

Martin Gardner (1914–2010)

Ulf Persson.

Matematiska Institutionen
Chalmers Tekniska Högskola och
Göteborgs Universitet
ulfp@chalmers.se

Julen 1963 när jag var tretton fick jag i julklapp en gul bok med titeln 'Rolig Matematik'. Jag var lite betänksam. Matematik roligt? Detta slog mig som något frivolt, matematik var blodigt allvar. Ett av livets mysterier, och dessutom det skolämne som mer än något annat syntes ämnat att erbjuda mig tillfälle till självhävdelse. Roligt? Den professionelle matematikern ser med eller mindre rätta ner på den så kallade förströelsematematiken, som varandes under dennes värdighet. Jag var förvisso ingen professionell matematiker, jag var ju bara barnet, och min matematiska kunskap närmast obefintlig, men tydligen hade jag redan brådmoget tillägnat mig den mer vuxna smaken långt innan det var berättigat. Boken var en svensk översättning av ett antal artiklar skrivna av Martin Gardner. Roligt? I vilket fall som helst läste jag boken med förnöjelse, träffade för första gången på 'Bronx' och 'Brooklyn' (i samband med den unge mannen från Manhattan som hade en flickvän i var stadsdel och fann till sin förvåning att han besökte den ena betydligt oftare än den andra, fastän han alltid valde det tunnelbanetåg som råkade först infinna sig.). Jag läste vidare om den in- och utvikbara Hexaflexagonen, och jag var tillräckligt mycket barn för att undra, om det måhända var sant, som det stod i en brevkommentar, att en man hade fastnat med sin slips i sin pappersfigur och uppslukats och spårlöst försvunnit. Ett år senare lånade jag en annan volym på biblioteket och introducerades till de Platonska kropparna och blev djupt fascinerad, och började tillverka mina egna modeller genom att utnyttja pappen i de stora platta kartonger som det då var brukligt att få nyinköpta kläder inpackade i. Jag överdriver nog inte om jag påpekar att detta spelade en stor roll i mitt beslut att bli matematiker. Jag drömde om att finna motsvarigheterna i 4-dimensioner, en ambition som vida översteg min förmåga. Den hösten 1964 kom min pappa hem med det mastiga oktobernumret av Scientific American. Jag förundrades över det tjocka glättiga pappret och de många och klatschiga reklamannonserna. Det var en del av Amerika som hade letat sig in i vårt hem. Kort därefter prenumerade min pappa på tidskriften, vilket han skulle fortsätta med fram till sin död fjorton år senare, och jag kunde nu ta del av Gardners kolumn 'Mathematical Games' direkt. Titeln på dessa matematiska krönikor var lika välfunnen som missledande, ty det rörde sig trots allt om matematik, även om spel och kortlekar ofta letade sig in, men då alltid med en relevant matematisk anknytning. Det brukar sägas att matematik är den svåraste vetenskapen att popularisera. Detta håller jag givetvis med om, ty i andra vetenskaper har folk oftast en god uppfattning om syfte och känner till

fundamentala begrepp, men samtidigt är det kanske även den tacksammaste vetenskapen att popularisera, ty medan man normalt i de flesta andra sammanhang måste förlita sig på hörsägen, kan man i matematiken presentera 'the real thing', logiska argument som läsaren kan ta till sig. Hemligheten är att inte försöka ett angrepp från höjden (top-down), genom att urvattna en teknisk framställning tills den blir lika obegriplig för experten som lekmannen, utan att börja från botten (bottom-up) och att undvika att falla i systematikens fallgrop. Allt behöver inte sägas, det räcker med att tända läsarens fantasi. Detta var en konst han behärskade ypperligt, och jag må gladeligen tillstå att jag tog del av hans matematiska artiklar med stor behållning även när jag lämnat tonåren bakom mig och blivit professionell.

Martin Gardner må vara mest känd och förknippad med sina 'Games' i *Scientific American* (och vad hade denna tidskrift varit utan dessa?) vilka han skrev med obeveklig regelbundenhet under ett kvarts sekel (1956-81). Den lätthet med vilken han skrev dessa matematiska krönikor visade sig vara bedräglig, vilket avslöjades när Douglas Hofstadter, känd för sin 'Gödel, Escher, Bach' som i anagrammet 'Metamagical themes' förgäves försökte fullfölja traditionen om än med något annan inriktning. Men Gardner hann med mycket annat också under sitt långa liv. Han hade ett något brokigt förflutet, under vilket han bland annat verkade som 'professionell' trollkarl (eller illusionist som de numera föredrar att kalla sig) något som på ett avgörande sätt skulle påverka hans livsgärning. Däremot någon professionell matematiker var han inte. Den närmaste akademiska anknytningen utgjordes av filosofistudier och framför allt av ett samarbete med den kände Wiener-positivisten Carnap, vars föreläsningar han redigerade (och därmed, misstänker jag, gjordes vida mera tillgängliga). Hans vetenskapsteoretiska skolning och hans trollkarleri utgjorde en unik och lyckosam kombination, idealisk för det korståg mot pseudo-vetenskap han passionerat ägnade sig åt under större delen av sitt aktiva liv. Hans 'Fads and Fallacies' från början av 50-talet fann jag mycket läsvärd. Ett exempel är påståendet att mjölk orsakar cancer. Detta baserades på att Wisconsin hade både den högsta mjölk konsumtionen och den högsta cancerfallen per capita av alla amerikanska stater. Men vad som inte framhölls var att den även hade den högsta förväntade levnadsåldern. (Så om man envisas med att dra kausala slutsaster kan man argumentera att mjölk får en att leva längre och därmed öka risken för att drabbas av cancer.). Men framförallt hävdandet av möjligheten av ESP (Extra-Sensory Perception) väckte hans indignation, och jag har framförallt fäst mig vid hans påpekande⁰ att vetenskapsmän är lika godtrogna som folk i gemen när det gäller att avslöja medier (och jag tänker osökt på den framstående amerikanske psykologen William James (1842-1910) och hans smått patetiska medverkan i seanser), men att däremot illusionisternas expertis om allehanda knep att dupera är ovärderligt i utvärderingar av sådana förmenta anspråk. Den minnesgode läsaren kan säkert erinra sig spår av detta även i hans matematiska krönikor. Den påhittade Dr. Matrix som var en baddare på att hitta numeriska sammanträffande borde fortfarande ge en och annan fantast anledning till eftertanke.

Såsom en av redaktörerna för 'EMS (European Mathematical Society) Newsletter' arrangerade jag en matematisk-filosofisk debatt om Platonismen. Sommaren

⁰Det är möjligt att detta påstående snarare skall tillskrivas Persi Diaconis, en statistiker från Stanford, och som också har ett förflutet som illusionist.

2008 kontaktade jag Martin Gardner och undrade om han ville delta. Född och uppvuxen i Oklahoma var han sin hemstat trogen och vistades numera på ett äldreboende i Tulsa. Han nyttjade inte e-post, utan vår korrespondens under den påföljande hösten, under vilken jag var på resande fot i Indien och Australien, bestod i fysiska brev som färdades långdistans och med den oundvikliga tidsförskjutningen som förlänade den ett värdigt tempo. Han knackade ner sina brev på en skrivmaskin, men avslöjade att han planerade att skaffa sig en dator och lära sig ordbehandla. Inte bara fick jag en kort artikel som sjöng Platonismens lov (vilket hade varit mitt ursprungliga syfte), utan han bidrog även med en 'mathematical puzzle' med ensamrätt för Normat, och skickade mig även en med egen hand förfärdigad pappersmodell av en Kleinflaska (collectors item), något som uppenbarligen skulle ha varit omöjligt med e-post. Av uppenbara skäl handhavde jag denna pappersmodell försiktigt och med viss bävan. Däremot ignorerade han, kanske föga förvånande, mitt förslag att ställa upp på en intervju, fast jag givetvis hade förhoppningsfull skrivit ner några frågor och sänt honom i samband med min förfrågan. Hans brev var mycket vänliga och han kommenterade ytterst artigt och uppskattande några essäer jag sände till honom. Han var mycket gammal och korrespondensen rann snart ut i sanden nästa vår, och ett år senare blev jag varse hans död.

Tällträsk, Norrbotten 17/7 2010